

Białystok, 08.04. 2022

Prof. dr hab. Leonarda Dacewicz
Kolegium Językoznawstwa
Wydział Filologiczny UwB

UNIwersytet Warszawski
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 11. 04. 2022

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Żurek-Huszcz *Imiona i nazwiska konwertytów z judaizmu na wyznania chrześcijańskie na podstawie ksiąg metrykalnych parafii warszawskich (1826-1850)*

Przedmiotem rozprawy jest analiza antroponomastykonu imion i nazwisk konwertytów z judaizmu na wyznania chrześcijańskie. Materiał badawczy wyekscerpowano z ksiąg chrztów 17 warszawskich i podwarszawskich parafii z lat 1826-1850. Znalazło się wśród nich 13 parafii rzymskokatolickich, 2 parafie protestanckie: ewangelicko-augsburska (luterańska) i ewangelicko-reformowana (kalwińska) oraz jedna parafia prawosławna. Analizie poddano imiona i nazwiska konwertytów wyekscerpowane ze wszystkich zachowanych ksiąg wybranego okresu. Należy zgodzić się z Autorką pracy, że wyczerpujące omówienie wskazanej problematyki wymaga przedstawienia szerokiego kontekstu językowego i pozajęzykowego, w tym szczegółowej charakterystyki zasobu imion i nazwisk Żydów polskich przed chrztem i po chrzcie oraz zmian, którym podlegały te antroponimy.

Wybór tematyki badawczej, dotyczącej konwertytów, Autorka uzasadnia potrzebą „przeprowadzenia wieloaspektowej analizy ich imion i nazwisk – zarówno tych, które przybrali, jak i tych, których nie zmienili”. Z dokonanego przez mgr Żurek-Huszcz przeglądu prac poświęconych problemowi konwersji wynika, że w literaturze przedmiotu brakuje analizy całościowej, obejmującej wszystkie nazwiska konwertytów zapisane w dokumentach w określonym miejscu i czasie, przeważnie podawane są tylko przykłady nazwisk. W dotychczasowych badaniach w nikłym stopniu były uwzględniane czynniki socjologiczne i kulturowo-językowe. Zdecydowanie za mało jest prac poświęconych imionom konwertytów. Uzasadnienie wyboru tematyki i potrzeby jej realizacji dowodzi, że Autorka ma świadomość wartości badań a zarazem towarzyszących im trudności.

Dokonując przeglądu prac poświęconych konwersji Autorka wykazała się podejściem krytycznym, a mianowicie wskazała zagadnienia wymagające dalszych pogłębionych badań, i

co najważniejsze, nie tylko je wskazała, ale starała się sprostać tym potrzebom w pracach własnych.

Jako zasadnicze cele pracy wyznaczono: opracowanie pełnego rejestru imion i nazwisk konwertytów, którzy przyjęli chrzest w Warszawie w latach 1826-1850, pokazanie zmian w imionach i nazwiskach w związku z konwersją, weryfikację dotychczasowej wiedzy o konwersjach w XIX-wiecznej Warszawie. Ponadto uwzględniono kilka celów szczegółowych, m.in. sklasyfikowanie wyekscerpowanych imion i nazwisk pod względem genetycznym, semantycznym, strukturalnym i statystycznym.

Prezentując strukturę rozprawy pani A. Żurek-Huszcz napisała, że praca składa się z trzech głównych części, jednakże nie zostały one ani formalnie oznaczone, ani odnotowane w spisie treści. We Wstępie jedynie zasygnalizowano, że część pierwsza ma charakter sprawozdawczo-informacyjny i składa się z trzech rozdziałów, część drugą, poświęconą aktom metrykalnym reprezentuje rozdział 4, a część trzecią, analityczno-syntetyzującą – rozdziały 5 i 6. W bardzo szczegółowym spisie treści poszczególne rozdziały są podzielone na punkty, a te z kolei na podpunkty. Podział treści rozprawy jest wyjątkowo szczegółowy, np. rozdział 6 zawiera 5 punktów, które są rozbite na 121! podpunktów. Podpunkty są oznaczone cyframi, od 3 - do 7 pozycji, np. w rozdział 5: 5.3.2.2.3.1.1. *Imiona starotestamentowe*. Autorce, być może chodziło o to, żeby czytelnikowi łatwiej było znaleźć określone zagadnienie, ale czy rzeczywiście łatwiej?

Koniecznym należy odnotować fakt, że Autorka wykazała się rzetelną znajomością tematyki, o czym świadczy m.in. pierwszy rozdział pracy poświęcony omówieniu stanu badań nad imionami i nazwiskami konwertytów (s. 17-46). Uwzględnione zostały prace naukowe i publicystyka. Pomimo szerokiego zainteresowania tematyką konwersji z judaizmu na chrześcijaństwo na ziemiach polskich i kontekstem towarzyszącym tym zmianom, na co Autorka zwróciła szczególną uwagę, udało się jej znaleźć luki, które podjęła się uzupełnić.

Szeroki kontekst społeczno-polityczny i kulturowy zjawiska konwersji, a mianowicie informacje dotyczące liczby konwertytów na ziemiach polskich, motywy skłaniające Żydów do chrztu, stosunek Żydów i chrześcijan do konwertytów oraz regulacje prawne obowiązujące w Królestwie Polskim zostały przedstawione w rozdziale 2. zatytułowanym *Konwersja z judaizmu na chrześcijaństwo na ziemiach polskich* (47-65).

Rozdział 3. *Imiona i nazwiska Żydów na ziemiach polskich* (s. 66-103), zgodnie z postawionym celem, zawiera rzetelnie dokonany analityczno-syntetyczny opis nazewnictwa

osobowego Żydów zamieszkujących na ziemiach polskich, w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej i pod zaborami.

W rozdziale czwartym, zatytułowanym *Akta metrykalne jako źródło wiedzy o konwersji i konwertytach* (s. 104-137) zamieszczono obszerną informację (może nawet zbyt szeroką, bowiem można było wskazać źródło tej informacji dla zainteresowanych szczegółami) na temat przepisów prawa cywilnego regulujących prowadzenie ksiąg metrykalnych, zawartych w Kodeksie Cywilnym Królestwa Polskiego (1826 r.)

Ponadto w tym rozdziale znajdziemy wyczerpującą charakterystykę wykorzystanych w pracy ksiąg metrykalnych warszawskich parafii, dane o konwertytach: płeć, wiek, miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania, zajęcie, piśmienność, relacje rodzinne, następnie informacje o konwersji (data sporządzenia aktu chrztu, miesiąc, dzień, rodzice chrześni). Są to informacje konkretne, poparte stosowną literaturą, udokumentowane.

Na początku rozdziału 5. (*Imiona konwertytów*, s. 138-201) Autorka przedstawiła klasyfikację imion konwertytów, którą następnie konsekwentnie wykorzystwała w opisie wyekscerpowanych z ksiąg imion uwzględniając podział na imiona przed chrztem i imiona po chrzcie (statystyka przedstawiona w tabeli na s. 188). Następnie w każdej z wymienionych grup dokonała szczegółowej charakterystyki pierwszych i drugich imion żeńskich, a następnie pierwszych i drugich imion męskich.

Z badań pani A. Żurek-Huszcz wynika, że najczęściej nadawano na chrzcie imiona *Jan* i *Józef*: w 37 przypadkach nadano imię *Jan*, w 25 występuje jako pierwsze imię w zestawieniach podwójnych, imię *Józef* nadano 42 razy, 8 razy jako pierwsze w imionach podwójnych (patrz Część 2. rozprawy, s. 60-65). Z moich badań wynika, że były to również najczęściej nadawane na chrzcie imiona w parafiach katolickich dekanatu białostockiego w II poł. XIX w., tyle że w rosyjskiej wersji językowej *Iwan*, *Osip*, ponieważ dekanat białostocki znalazł się w granicach Imperium Rosyjskiego, a księgi metrykalne były prowadzone w języku rosyjskim już od 1849 r. Inni badacze imiennictwa XIX w. też sygnalizują podobne spostrzeżenia. Nasuwa się więc oczywisty wniosek, że popularność tych imion w kościele katolickim mogła mieć wpływ na ich wybór w akcie konwersji.

Obszerny objętościowo rozdział 6. zawiera wszechstronną charakterystykę nazwisk konwertytów (s. 202-332), które tworzą bardzo różnorodny zbiór antroponimów. Konsekwentnie jest stosowana zasada opisu zasobu antroponimów (w tym przypadku nazwisk) przed chrztem i po chrzcie: „Klasyfikacja zastosowana do opisu obu antroponomastykonów - przed chrztem i po chrzcie – musi zatem uwzględniać specyfikę kilku różnych od siebie

systemów nazewniczych, by możliwe było ich porównanie oraz wskazanie cech wspólnych i odrębnych”. (s. 202). Przed przystąpieniem do analityczno-syntetycznej analizy nazwisk wyekscerpowanych z ksiąg metrykalnych Autorka kompetentnie wyodrębniła trzy grupy nazwisk, tworzących antroponomasykon nazwisk konwertytów. W pierwszej grupie znalazły się „nazwiska występujące także w innych społecznościach, tożsame z nazwiskami noszonymi przez Żydów lub chrześcijan; są to nazwiska odimienne, odmiejscowe i odapelatywne (odzawodowe i odprzezwickowe). W grupie drugiej są nazwiska charakterystyczne tylko dla Żydów: wskazujące na pochodzenie z rodu lewitów, kohenów lub jednego z rodów rabinicznych, a także nazwiska dwuczłonowe, nadawane Żydom na przełomie XVIII i XIX wieku. W grupie trzeciej znajdują się nazwiska charakterystyczne tylko dla konwertytów: tworzone od nazw miesięcy lub dni tygodnia, leksyki związanej z chrześcijaństwem i wskazujące na zmianę wiary, w tym często: podkreślające dobrowolność decyzji”. (s. 202).

Dokonując szczegółowej analizy nazwisk konwertytów (zgodnie z zaproponowanym podziałem) Autorka wykazała się wyjątkową znajomością tematyki, dociekliwością i skrupulatnością.

W klarownie napisanym *Zakończeniu* zwraca uwagę umiejętność formułowania rzetelnych syntetycznych podsumowań, w których zawarte są ogólne i szczegółowe wnioski z przeprowadzonych badań. Ponadto zostały określone perspektywy badawcze w zakresie badań nad imionami i nazwiskami konwertytów oraz zjawiskiem konwersji.

Kolejna część składowa pracy - Aneks zawiera kilka szczegółowych statystyk, m.in. listy rangowe imion żeńskich i męskich przed chrztem i po chrzcie oraz listę rangową nazwisk przed chrztem i po chrzcie; dwa alfabetyczne zestawienia: Nazwisko i imię przed chrztem - Nazwisko i imię po chrzcie, i odwrotnie: Nazwisko i imię po chrzcie - Nazwisko i imię przed chrztem (s. 354-395). Podane informacje mogą być przydatne do dalszych badań, warto więc było poświęcić sporo czasu na ich sporządzenie. Ponadto praca zawiera inne niezbędne w tego typu rozprawach elementy: wykaz skrótów, bibliografię, spis tabel, spis wykresów, spis rysunków, indeks, summary.

Na uwagę zasługuje poprawny język i staranna redakcja zarówno Części I., jak i Części 2. rozprawy (omówiona poniżej).

Znakomite dopełnienie części pierwszej stanowi Część 2. rozprawy, zatytułowana *Imiona i nazwiska konwertytów z judaizmu na wyznania chrześcijańskie na podstawie ksiąg metrykalnych parafii warszawskich (1826-1850)*, która zawiera leksykon imion i nazwisk. Składa się z czterech części: Leksykonu imion przed chrztem, Leksykonu imion po chrzcie,

Leksykonu nazwisk przed chrztem i Leksykonu nazwisk po chrzcie. Hasła słownikowe mają przemyślaną strukturę i treść. Drobną uwagą do leksykonu nazwisk: niektóre nazwiska odapelatywne, np. *Orłow/Orłów*, *Sokolów*, *Śnieżkow*, są wyprowadzone od apelatywów rosyjskich, równie dobrze mogły to być podobnie brzmiące ich polskie odpowiedniki (pomimo, że był to okres zaboru rosyjskiego).

Recenzowana praca to wartościowe studium poświęcone imionom i nazwiskom konwertytów z judaizmu na wyznania chrześcijańskie. Powstała na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego w Instytucie Języka polskiego. Bazę źródłową stanowiły księgi metrykalne parafii warszawskich z lat 1826-1850. Autorka wykonała ogromną pracę podczas ekscerpacji materiału badawczego ze źródeł metrykalnych, zwłaszcza że przypadki konwersji zapisywano w księgach ogólnych wśród innych zapisów bez wskazania, że chodzi o osobę, która zmieniła wyznanie. Dla opisu i analizy wyekscerpowanego ze źródeł materiału korzysta z podziałów i klasyfikacji antroponimów opartych na doświadczeniach innych badaczy. Zastosowanie ich do opisu nowego, różnorodnego i trudnego materiału faktograficznego można nazwać znaczącym osiągnięciem. Przy czym należy podkreślić, że Autorka dokonała wieloaspektowej analizy imion i nazwisk wszystkich konwertytów, którzy przyjęli chrzest w Warszawie w latach 1826-1850, uwzględniając czynniki socjologiczne i kulturowo-językowe. I to jest *novum*, bowiem w dotychczasowej praktyce badawczej podawano jedynie przykłady nazwisk konwertytów. Przede wszystkim brakowało całościowej analizy tego zjawiska w określonym czasie, na określonym terenie.

Wieloaspektowość opisu badanego zjawiska, świadomość trudności interpretacyjnych, zachowana dyscyplina metodologiczna i klarowność wykładu dały w rezultacie nośne historycznie świadectwo o wymownym i znaczącym wymiarze społecznym.

W mojej opinii przedstawiona do oceny rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim. Wszechstronną ugruntowaną wiedzę merytoryczną z zakresu antroponimii konwertytów Autorka znakomicie łączy z analityczno-interpretacyjnym podejściem do konkretnego materiału nazewniczego. Stawiam więc wniosek o dopuszczenie Pani Aleksandry Żurek-Huszcz do dalszego postępowania przewidzianego w przewodzie doktorskim.

Leonarda Dacewicz

